

انسانِ کودک، موجود ساده‌ای نیست

نقد و بررسی کتابِ نوجوانِ ماهی بالای درخت

● پری رضوی

کارشناس معماری و نویسنده کودک / pari.razavi@yahoo.com

چکیده

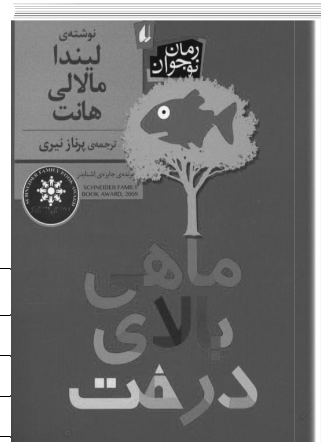
در برخی موارد کتاب‌هایی می‌خوانیم که ما را در معرض پاره‌ای اتفاقات روزمره می‌گذارد. فقط نوع بیان آن‌ها داستانی و هنری است و اطلاعات خاصی در اختیارمان نمی‌گذارد و بیشتر حالت خبری دارد. فقط یک لذت داستانی و زیرجلدی از خوانش آن نصیبمان می‌شود که آن هم لازمه مطالعه است و خالی از لطف نیست، ولی کتاب ماهی بالای درخت علاوه بر ایجاد لذت داستان خوانی نقطه قوت دیگری نیز دارد. پرسش‌های متعددی در ذهن خواننده ایجاد می‌کند و هرچیزی که پرسش محور باشد، به طبع آگاهی به دنبال خواهد داشت. این رمان اطلاعات خوبی از علم پزشکی می‌دهد. در علم پزشکی هر مرضی موجب بروز یک سری خصوصیات خاص اخلاقی می‌شود. در این جا با توجه به مشکل مشترک این بیماری در بین چهره‌های معروف جهان ما به آگاهی‌هایی دست می‌یابیم و بهانه‌ای می‌شود برای شناخت بهتر انسان‌های اطرافمان؛ زیرا آگاهی بالاتر مساوی با قضاوت کمتر و همدردی بیشتر با اطرافیان و روابط انسانی بهتر را موجب می‌شود. همان‌طور که این اتفاق در کتاب ماهی بالای درخت افتاد. زمانی که یک مدرسه علیه آلی بود و حتی برای همه دردسر داشت. کم‌کم با درک بیشتر از نقاط ضعف و قوت او نه تنها مشکل ساز نشد، بلکه مؤثر هم واقع شد.

کلیدواژه

انسان، دنیای کودکی، شخصیت، ارتباطات عاطفی، تعادل.

۱. مقدمه

این رمان بیشتر از هرچیز دیگر رمان شخصیت است و اگر هم حادثه‌ای اتفاق می‌افتد، بیشتر برای شخصیت‌پردازی است و بهانه عناصر داستان برای هر عملی اعم

هانت، لیندا مالالی. (۱۳۹۵)، *ماهی بالای درخت*، مترجم: پرناز نیری، ویراستار: مژگان کلهر، تهران، نشر افق، کتاب‌های فندق، چ اول، ۳۰۴ ص، ۱۶۵۰۰ تومان، ۲۰۰۰ نسخه، شابک: ۸-۲۲۹-۳۵۳-۶۰۰-۹۷۸

هر چیزی که پرسش محور باشد، به طبع آگاهی به دنبال خواهد داشت

از کشمکش یا تعلیق بیشتر به بهانه پیشبرد شخصیت‌سازی است. حتی در این‌جا خود بیماری دیس‌لکسیا بهانه‌ای برای بهره‌مندی بیشتر از شخصیت‌پردازی است. پس بهتر است نقد را از نقطه‌نظر روان‌شناسی انجام دهیم.

نکته: برای درک بهتر این رمان خوب است به چند مورد اشاره کنیم. این رمان باید حداقل دوبار خوانده شود؛ دوم این‌که برای فهم بیشتر آن بهتر است به یک‌سری اطلاعات پزشکی از طریق تحقیق حداقل اینترنتی دست پیدا کنیم. هرچند خود رمان همین بیماری دیس‌لکسیا را به‌صورت ساده‌شده در سطح اثر پخش کرده‌است.

۱-۱. خلاصه رمان

قصه‌ی یک نوجوانی که از همان ابتدا با درس و مدرسه مشکل دارد. او حتی در نوشتن چند خط برای معرفی خود دچار ضعف است. کسی که هر شش کلاسش را در مدرسه‌های متفاوت گذارنده‌است و نکته قابل‌توجه این‌جاست که او در یک صفحه از دیکته‌اش یک کلمه را با صورت‌های متفاوت می‌نویسد. دختری که بسیار گوشه‌نشین است و این موضوع با مونولوگ‌هایی که دختر در سراسر داستان با خودش دارد، مشخص می‌شود. او در طول دوران تحصیلی بارها برای پاسخ‌گویی به اشتباهاتش از دفتر مدرسه خوانده می‌شود. تا حدی که ناظم و مدیر مدرسه امید چندانی به پیشرفتش ندارند. خواننده ابتدا باورش می‌شود که او خنگی بیش نیست، ولی در ادامه می‌فهمد آن‌قدر باهوش است که در طی چندین سال سابقه تحصیل، بیماری یا بزرگ‌ترین نقطه‌ضعف خود را با توانایی‌های دیگرش پوشانده، بدون این‌که دوستانش بدانند علت اصلی او برای تنبلی چیست.

آلی شخصیت اصلی داستان با نقاشی و ریاضی که منبع اصلی قدرت در این دو رشته خیال‌پردازی است، توانسته شش کلاس را پشت سر بگذارد، اما در این مقطع

که یکی از مقاطع درسی حساس است، اتفاقاتی برایش می‌افتد که هم به نفعش است و هم بیماری یا نقطه‌ضعفش را آشکار می‌کند.

عنصر خیر و شر یا سیاه‌وسفید برای شخصیت‌ها که در این رده سنی بیشتر قابل‌مفهوم است در رمان به‌وضوح دیده می‌شود و از شخصیت‌های خاکستری چندان خبری نیست، مگر جسیکا. او هم در طول داستان به‌مرور منقلب می‌شود.

۲. گذری بر نقد ساختارگرایی

ورود به داستان خیلی ساده و راحت انجام می‌شود. نویسنده مثل یک میزبان گشاده‌رو و صمیمی ما را به خواندن دعوت می‌کند و با خود به دالان‌های تودرتوی رمان می‌کشانند. این کار را با استفاده از تعلیق‌های قوی و انواع کشمکش انجام می‌دهد. عناصر قوی و برجسته غیر از شخصیت‌پردازی قوی، توصیفات زیبا، تشبیهات عجیب، تعلیقات و کشمکش‌های لایه‌دار را در ارتباطات انسانی نشان می‌دهد.

۳. پایان‌بندی رمان

پایان‌بندی طبق قانون کودکانه خوب و خوشحال‌کننده تمام می‌شود؛ البته این قانون به‌علت دنیای ساده و کودکانه آن‌ها صورت می‌گیرد. در داستان ماهی بالای درخت این خوشحالی سریع و به‌راحتی صورت نمی‌گیرد، بلکه همراه با برخی تلخی‌هایی است که همه با درایت آقای دانی‌بلز و صبوری گروه سفید رمان آلی و آلبرت و کیشا به سرانجام خوش می‌رسد.

۳. نظر شخصی

به نظرم اگر کسی را از صمیم قلب دوست داشتید، این کتاب را برایش هدیه بخرید.

۴. اسم داستان و تصویر روی جلد

نمی‌دانم افراد با دیدن تصویر روی جلد کتاب و اسم داستان در تصمیم‌گیری خرید چقدر مصمم می‌شوند یا منصرف. در هر صورت، به‌نظرم وجود تضاد در اسم داستان یک نوع جذب و دفع و علامت سؤال برای خواننده ایجاد می‌کند. ماهی بالای درخت؟ این چه نوع از ماهی است که بالای درخت زندگی می‌کند؟ آیا درخت توی آب است؟ چه نوع درختی؟ معمولاً هیچ درختی توی آب وجود ندارد. این همه تضاد باعث ایجاد پرسش‌هایی در ذهن خواننده می‌شود که شاید مخاطب را بیشتر جذب خواندن کتاب کند. تصویر جلد کتاب با محتویات کتاب و شخصیت اصلی داستان منطبق است و بعد از خواندن آن تصویر ملموس‌تر می‌شود و غیرممکن‌ها را در ذهن انسان، به‌ویژه انسان کودک ممکن می‌سازد.

۵. سخنی چند برای مترجمان

ممکن است بسیاری با شنیدن واژه مترجم این معنی در ذهنشان نقش ببندد که مترجم کسی که بر دو زبان مسلط است و به سادگی می‌تواند نوشته‌ای را از زبانی به زبان دیگر برگرداند. این امر خطیر و مهم را کسی نمی‌تواند درک کند، مگر این که بر دو زبان مسلط باشد. ترجمه در همین امور ساده و گفت‌وگوهای روزمره گاهی اوقات در حد خود بسیار سخت است. پیدا کردن معادل‌های ساده روزمره کاری بس دشوار است و نیاز به ارجاع فرهنگ لغت آن زبان دارد. اگر کار برگردان بخواد در سطح تخصصی‌تر و به‌خصوص در حوزه ادبیات انجام پذیرد، رسالت مترجم بس دشوارتر خواهد شد؛ زیرا این کار به نوعی پل‌سازی بین روح و روان انسان‌ها از دو دیار متفاوت با آداب و رسوم، فرهنگ، جغرافیا و تاریخ آن‌ها خواهد بود. در واقع، اگر یک مترجم ادبیات، به ادبیات، آداب و فرهنگ دو ملت اشراف نداشته باشد، هرگز نمی‌تواند کار موفق‌تری انجام دهد. یک مترجم ادبیات قبل از کار ترجمه باید نویسنده هم باشد. گرچه در عمرش هیچ کتاب تألیفی هم به نامش ثبت نشده باشد. لازم است در این جا به سه‌م خودم از مترجمان عزیز تقدیر و تشکر کنم؛ زیرا آنان نقطه اتصال ما با جهان در عرصه‌های ادبی، فرهنگی، جغرافیایی و هزاران دغدغه دیگر انسانی هستند.

۶. نقد روان‌شناختی از نظر ژان پیاژه

در اول اشاره شد این رمان بیشتر رمان شخصیت است. پس برای نقد آن بهتر است به مفاهیم پایه و مراحل رشد انسانی از تولد تا ۱۱ سالگی و بعد از آن اشاره‌ای شود. ابتدا با مفاهیم پایه‌ای شروع می‌کنیم.

۶-۱. تعادل و تعادل‌یابی

- تعادل: یک حالت توازن شناختی بین درک ما از جهان هستی و تجربه‌های ما است.

- تعادل‌یابی: به معنای جست‌وجو به منظور هماهنگی ذهنی بین طرح‌های شناختی با اطلاعات کسب‌شده از محیط.

آلی به راحتی توانسته بود در مدرسه بین نقطه‌ضعف خود و مدرسه تعادلی ایجاد کند که تا آن زمان هنوز کسی نمی‌دانست او چه مشکلی دارد، بلکه فکر می‌کردند او فقط تنبل درس‌نخوان است. در واقع، او یک تعادل بسیار ظریف و موزیانه برقرار کرده بود و این تعادل با عوض شدن معلم مدرسه به ناپایداری رسید و دوباره درست روی نقطه تعادل نشست.

۶-۲. طرح‌واره

- الگوهای سازمان‌یافته بین اندیشه و عمل که در تعامل با انسان و محیط به کار

می‌رود.

- بهترین الگوی او که بتواند بین عمل و اندیشه‌اش در تعامل با افراد و جامعه قرار گیرد، بی‌اعتنایی مودپانه به اطرافیان و سپس معلمش آقای دانی‌یلز بود.

۶-۳. سازگاری

- تغییراتی که در یک فرد برای پاسخ به محیط ایجاد می‌شود.

او ابتدا بیشتر در کشمکش با افراد بود و در طول داستان با تبعیت از الگوی رفتاری معلم به این سازگاری رسید.

۶-۴. جذب درون‌سازی

- کوشش برای فهم یک چیز جدید از طریق جای‌دادن آن در درون چیزهایی که از قبل در ذهن خود داریم.

او اعمال و رفتار اطرافیان را جذب کرده و از طریق توانمندی خیال‌پردازی و تصویرسازی ذهنی مشکل بیرونی‌اش را با خود حل می‌کند.

۶-۵. انطباق درون‌سازی

- فرایند تغییر ساختارهای شناختی پیشین به گونه‌ای که با آنچه درک می‌شود، متناسب شود.

آلی مدام با دیدن آدم‌های سفید در اطرافش مثل آلبرت و کی‌شا و آدم‌های سیاه مثل شی و جسیکا روند شناخت و برخورد خود را با اطرافیان تغییر داده و سعی در انطباق‌دادن آن می‌کند.

۶-۶. سازمان

- سازمان‌دادن، ترکیب‌کردن، مرتب‌کردن و ترتیب تازه‌دادن به رفتارها و افکار در نظام‌های منسجم.

این رفت‌وبرگشت‌های داستانی و حوادث و کشمکش‌ها همه به‌نوعی برای رسیدن به نظم و سازمان‌دادن در امور زندگی انجام می‌گیرد. مدام برخورد با دیگران برای سازمان‌دهی در جای‌جای رمان دیده می‌شود.

۶-۷. ساخت

ساختمان ذهن یا اندیشه‌های فرد؛ واکنش‌های ارثی نوزاد، پس از گذشت نخستین روزهای زندگی، از طریق تجارب او تغییر می‌یابند و به مکانیسم‌های تازه‌ای تبدیل می‌شوند که ساخت‌های شناختی نام دارند.

۷. مراحل رشد شناختی

نظریهٔ پیازه یک نظریهٔ مرحله‌ای است. براساس نظریهٔ او، مراحل رشد شناختی عبارت‌اند از مرحلهٔ حسی-حرکتی، پیش‌عملیاتی، عملیات عینی و عملیات صوری. پیازه معتقد بود این مراحل توالی ثابتی دارند. به این معنا که افراد در هر کشور و فرهنگی به ترتیب یکسانی این مراحل را می‌گذارند. دامنهٔ سنی مطرح‌شده از سوی پیازه، تقریبی است، برخی کودکان ممکن است مرحله‌ای را زودتر یا دیرتر طی کنند. مراحل پیاپی هستند، ولی لازم نیست که کودکان حتماً یک مرحله را قبل از ورود به مرحله‌ای دیگر به‌تمام برسانند. بدین معنا که امکان دارد کودک در حین ورود به مرحلهٔ عملیاتی هنوز در مرحلهٔ حسی-حرکتی هم وجود داشته باشد و علت آن می‌تواند به محیط و ارث و تغذیه و رشد جسمانی کودک نیز بازگردد. پیازه مدعی است که همهٔ کودکان باید از مراحل مشابه و با ترتیب مشابه عبور کنند، گرچه سرعت عبور همهٔ آنان یکسان نیست.

مراحل رشد شناختی شامل موارد زیر است:

- مرحلهٔ حسی-حرکتی، تولد تا ۲ سالگی؛

- مرحلهٔ پیش‌عملیاتی، ۲ تا ۷ سالگی؛

- مرحلهٔ عملیات عینی، ۷ تا ۱۱ سالگی؛

- مرحلهٔ عملیات صوری، ۱۱ سالگی به بعد.

از آن جاکه منظور اصلی ما از مراحل رشد شناخت، پیش‌عملیاتی به بعد است، دیگر به مرحلهٔ حسی-حرکتی نمی‌پردازیم.

۷-۱. مراحل پیش‌عملیاتی

درک مفهوم بقا یا نگهداری ذهنی از سوی کودکان است. مفهوم بقای عدد، طول، مایع (۶ تا ۷ سالگی)، مفهوم بقای ماده (۷ تا ۸ سالگی) مفهوم بقای سطح ۹ تا ۱۰ سالگی. طبقه‌بندی کردن، بازگشت‌پذیری، ردیف کردن، این‌همانی، جبران، عدم تمرکز.

۷-۲. مرحلهٔ صوری عملیاتی

کسب توانایی تفکر برحسب امور انتزاعی و تسلط بر قوانین منطق صوری. اندیشه‌های کودکان در این مرحله علاوه بر اشیای محسوس، موارد احتمالی و فرضی را نیز شامل می‌شود؛ یعنی این دوران می‌تواند اوج تخیل در کودکان باشد و دنیای اطراف خود را بیشتر با خیال ترسیم می‌کنند. نوجوانان مرحلهٔ تفکر صوری، آرمان‌گرا و ناسازگارند (همان: ۸۴).

کودکان همسن‌الی همه آرمان‌گرا هستند و آرمان یعنی آمال و آرزوهایی که شاید با واقعیت فاصلهٔ زیادی داشته باشد. آرمان‌گرایی و وجود نقطه‌ضعفی که

مفهوم آن برای اکثریت غیرقابل درک است، او را به‌صورت کودکی ناسازگار در مدرسه شناسانده، ولی با استدلال علمی و رشد تفکر صوری امکان‌پذیر می‌شود. سه توانایی عملیات صوری (استدلال منطقی درباره ایده‌های فرضیه‌ای، تدوین و آزمون فرضیات و تکنیک و کنترل متغیرها) امکان به‌کارگیری روش علمی را که در آن برای یک پدیده موردمشاهده چند تبیین ممکن پیشنهاد و به‌صورت منظم آزمون می‌شود، میسر می‌سازند.

فصلنامه نقد کتاب

نور و نور

سال چهارم، شماره ۱۶
زمستان ۱۳۹۶

۱۷۹

۸. رشد اخلاقی

۱. دوره اخلاق دیگرپیرو از ۶ تا ۱۰ سالگی، در این دوره کودکان متکی بر نظر و قضاوت دیگران هستند؛

۲. دوره اخلاق خودپیرو از ۱۰ و ۱۱ سالگی، کودکان دارای دید نسبی‌گرا هستند و بیشتر به نیت افراد اهمیت می‌دهند.

۹. جمع‌بندی

این رمان به‌صورت خطی بوده و از نقطه شروع و در نقطه تمام می‌شود. دغدغه اصلی رمان مطرح کردن مشکل مشترک انسان‌های نابغه است که سال‌ها به‌خاطر درک‌نکردن اطرافیان دچار آسیب‌های جدی روحی و روانی شده‌اند. درحالی‌که اگر این شناخت کافی بود آدمی‌زاد می‌توانست از وجود این نابغه‌ها برای پیشبرد علم بسیار استفاده کند و به‌جای ایجاد دست‌انداز در مسیرشان تسهیلات و امکاناتی برایشان فراهم می‌کرد تا به‌نفع جامعه بشری عمل کنند. موضوع مطرح در سراسر داستان این‌همانی رمان با رمان *آلیس در سرزمین عجایب* است. این داستان را پدربزرگ الی برایش خوانده‌است. او بارها اتفاقات بیرونی را با ارجاع به دنیای خیالی *آلیس در سرزمین عجایب* مقایسه می‌کند و درواقع مشکلات بیرونی را با دنیای خیالی رمان *آلیس در سرزمین عجایب* برای خودش حل‌وفصل می‌کند.

نکته دیگر قابل‌توجه در داستان این است که خواندن کتاب برای کودکان چقدر می‌تواند به آن‌ها توانایی ببخشد تا بتوانند دنیای دیگران را هم به‌راحتی قبول کنند و در ذهنیت آنان خاطره‌ای بسازند که تا عمر دارند در روح و روانشان باقی بماند. تصویر فوق‌العاده مثبت و ماندگار در این داستان ارتباط بچه‌ها و مادر با پدر خانواده که به‌علت شغلش مجبور است دور از آن‌ها زندگی کند. مکالماتی که بین الی و پدر و پسر و مادرش صورت می‌گیرد، بسیار روان‌شناختی و قابل‌تأمل است.